
ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

Ігор Ситий

МІСТО ПОЧЕП 200 РОКІВ ТОМУ

У 1919 р. внаслідок адміністративно-політичних маніпуляцій північна частина історичної Чернігівсько-Сіверської землі, а саме Стародубщина, опинилася у складі Російської федерації.¹ Це штучне відокремлення порушило природний процес наукового вивчення минулого цього краю, адже архіви залишилися в Україні. Склалася парадоксальна ситуація: українські історики усунулися від вивчення цього регіону, мовляв, це вже Росія, а російські історики не в змозі дати об'єктивну картину минулого, бо не розуміють специфіку Стародубщини як складової частини Гетьманської України, тому чіпляють до неї кліше, які цілком природні для історичних студій щодо Рязанщини, але аж ніяк - для українських земель. Саме це і спонукало нас звернутися до історії одного із старовинних міст цього регіону - Почеп.

Відоме воно ще з часів Київської Русі. Свою назву бере від слова «чеп», яке місцеве населення вимовляло як «чеп».² Події XIII-XIV ст. привели до переміщення міста з р.Кости на р.Судость. Відомості про це новоутворене місто починаються з початку XV ст. Потім воно перебуває в уділі кн.Василя Шемяки, відоме як прикордонна фортеця Московії.³ У XVII ст. це значний торговельно-промисловий центр, що лежав на перехресті торговельних шляхів з Москви, Калуги, Брянська, Смоленська на Стародуб і Київ. За підрахунками В.О.Романовського, на Лівобережній Україні у другій половині XVII ст. було 36 міст, в їх числі і Почеп.⁴ Згідно з Деулінським договором 1618 р. він був відступлений Москвою Речі Посполитій. Проте події Визвольної війни 1648-1654 рр. фактично вивели його з-під польського протекторату, хоча формально він залишався у складі Польщі. Ця формальність була скасована Андрусівським договором 1667 р. та т.зв. «вечным миром» між Росією та Польщею 1686 р., де в реєстрі переданих Росії міст Почеп стоїть другим після Новгород-Сіверського. Польське підпорядкування, окрім негативних сторін, мало й позитивні наслідки для Почеп. Він отримав право на міське самоврядування. У 1666 р. царський уряд підтвердив це право, що було наслідком українського посольства 1665 р., у складі якого перебували і почепські міщани.⁵ Проте ці міщани потрапили у типову для Гетьманщини ситуацію, коли організованіше козацтво перебирало на себе владу не тільки на державному рівні, але й у місті. Ось чому уряд почепський складався з сотника, отамана і війта. Прикордонне розташування приводило до того, що місто стало одним із центрів, куди тікали з Росії кріпаки та старообрядці. Це ж стало причиною, через яку висококваліфіковані почепчани-ремісники почали запрошуватись московським урядом на роботу. Наприклад, у 1675 р. 10 винокурів виїхали до Москви.⁶

Адміністративно Почеп з округою створювали т.зв. волость («уезд», «ключ»). З 1654 р. Почеп став сотенним центром Ніжинського, а з 1663 р. - Стародубського полків. Частина почепських козаків була звільнена від військової служби. Вони утворили прошарок т.зв. «стрільців».⁷ Їх завданням було постачання дичини до столу гетьмана, адже почепська волость віддавалась гетьману на булаву, тобто податки з неї йшли на утримання державної адміністрації України. Слід зазначити, що XVIII ст. стало для Почепу переломним. Саме в цьому столітті місто переживає свій найвищий злет і стрімке падіння. Почалося все з невеликого виступу Івана Мазепи, наслідком якого стало прискорення процесів ліквідації автономності України. Опробовувалась ця політика значною мірою на Почепі, що було зумовлено його прикордонним

становищем та значним прошарком російського населення (купці, старообрядці, кріпаки, військові), яке відіграло роль своєрідної п'ятої колонії.

8.06.1709 р. Петро I дав обід, на якому подякував українцям за їхню допомогу в Полтавській битві. Але подяка ця була важка. Налякана репресіями козацька старшина розуміла, що це не що інше, як політика батога і пряника, і намагалася задобрити північного «брата». Тому вже 9.06.1709 р. І.Скоропадський дарує вірному царському поплічнику О.Меншикову гетьманські волості - Почепську та Ямпільську - з усім населенням, окрім козаків. Проте вже 20.06.1710 р. гетьман передає під владу Меншикову і козаків, звільнивши їх від військової служби.⁸ На Почепщині розміщуються російські кавалерійські полки.⁹ Важку руку нового володаря населення відчуло дуже скоро, адже для новоявленого князя-зłodія жодних українських законів не існувало, він визнавав лише закони кріпосницької Росії. Для управління волостю було запроваджене комендантське правління і проведені ревізії та межування Почепщини: у 1710 р. Федором Шидловським, у 1715 р. - комендантом Богданом Родіоновим¹⁰, у 1719 р. - дяком Лосевим.¹¹ У цей же час у Климовій слободі була створена контора «описных» малоросійських розкольникських слобід, в яку були включені також села та ґрунти, що належали козакам під загальною назвою «описные государевы слободы»¹², що було прямим наслідком помсти Меншикова козакам, які намагалися відстояти свої стародавні права. Їх клопотання частково увінчалися успіхом - у 1722 р. царським указом почепським козакам були повернуті права та свободи. Цей указ було оголошено в Почепі російським полковником Давидовим. На загальних зборах козацького товариства та стародубської полкової старшини сотником було перебрано Івана Губчиця, який сотникував і до передачі міста Меншикову.¹³ Проте святкування було зарано. Прикажчики Меншикова не віддали Губчицю сотенні клейноди - прапор та гармати, а без цього його влада була нелегітимна. Довелось новообраному сотнику у 1724 р. їхати до Москви та шукати там управи на петровського самодура. Сидіння останнього у білокам'яній тривало аж до 1729 р. Справу дещо прискорила смерть першого російського імператора, а невдовзі 18.9.1727 р. князь Меншиков був заарештований, а його маєтки конфісковані в державну казну. Щодо Почепи, то його ревізував підполковник Сухарев. Цікаво відмітити, що за рік до цього він таку ж справу провів відносно гетьманських володінь, про що свідчить Мазепина книга (інв. № Ал 501/17). Позитивне для почепчан рішення було прийняте лише наприкінці 1730 р. Козакам повернули особисті права. Але не ґрунти, на що у 1733 р. скаржились сотенна старшина.¹⁴ Неспокоем у сотні, її прикордонним розташуванням користувались усілякі пройдисвіти. Наприклад, відомо, що у 1738 р. у листопаді на площі Почепи на палю був посаджений царевич-самозванець Олексій Петрович.¹⁵

Вперті почепчани - козаки і міщани - продовжували виборювати свої права. Відомості про їхню подальшу боротьбу нам вдалося відшукати у почепській «меской» книзі, що зберігається в Чернігівському обласному історичному музеї (інв. № Ал 368). Слід зазначити, що це непоодинокий подібний унікум нашого музею. У фондах також зберігаються дві полтавські (інв. №№ Ал 942, 443), острозька (інв. № Ал 461) та нехворощанська (інв. № Ал 840) «меские» книги.

Почепська «меская» книга має картонну обкладинку, обтягнуту брунатною шкірою. Можна припустити, що це витвір почепського інтролігатора Леона Суріна, прізвище якого ми знайшли на арк. 158. Верхня кришка прикрашена зубчатою рамкою по краях, у центрі - тиснений ромб з квіткою, навколо якого 8 квіток, угорі напис червоним олівцем: «1741-1747 № 322». Нижня кришка прикрашена по краях зубчатою рамкою з квітами по кутах, в центрі - 9 квіток, розташованих ромбом, поряд напис чорнилом: «Полку Стародубовского сія...» [XVIII ст.]. На спинці витиснено 5 квіток та наклеєна паперова бирка з написом: «Ч.Г.З. музей украин.древн. В.В.Тарновского № 322Р». Така ж бирка і на 1-му арк. На верхньому форзаці є напис простим олівцем: «Зборник актов почепских 1 половины 18 века» [1900 р.], на нижньому форзаці напис, зроблений коричневим чорнилом: «В сей книзе листов 285 сотник почеповский Иван Губчиц». Аркуші 6-11 скріплені записом: «Войт почепский Семен Столпников». На інших аркушах скріп такій: «Сотник почеповский Иван Губчиц». На арк. 274 запис: «Перечитывал Семенченко» [XIX ст.]. Книга написана на папері з філігранню «Двоголовий орел під короною 1740», окрім арк. 6-11, де бачимо філігрань «РФЗВ». Ймовірно, вони були підставлені у 1746-1747 рр. Загалом у книзі налічується 282 аркуші (арк. 12,36,277 вирвані, арк. 224 обірваний на 2/3, арк. 13-54, 92-97, 275-282 порожні).

Для чого існували подібні книги? Відповідь читаємо на арк.84: «Зде записується в оном году купчие крепости и протчие писма и купление явки, и злодейства, разбой и протчое тому подобное по словесним известам». Це знаходить своє підтвердження в упорядкованій нами таблиці:

Назва документа	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747
Указ стародубівської полкової канцелярії	1						
Рапорт	1						
Указ генеральної військової канцелярії	1						
“Определение”	1						
“Обязательство”	1						
“уступное письмо”	4	2				3	
“уступное вечистое письмо”							1
“росписка”	2	2					
“ассекюрация”							1
“купное письмо”	18	14	13	16	7	8	
“заемное письмо”	1						
“выпис” про розподіл майна							1
“выпис” на володіння нерухомістю	2						
“мировая росписка”						2	
“тестамент”		1		1	1	2	1
“полюбовное померковане письмо”		1					
“вечистий купчий запис”	1		2				
“обличное закладное письмо”						1	
“купчая крепость”	1						
“добровольное письмо”					1		
“ручное письмо”	1						
“обязательное договорное письмо”					1		
“вечистий продажный запис”	1						
“подтвердительно вечистое письмо”					1		
“договорное письмо”		2					
“свидетельское письмо”		1					
“купное вечистое письмо”			16	16	12	20	
“урядовое купчее письмо”							1
“закладной лист”			1				
Підтвердження купчого запису				2	1		

Як бачимо, кримінальні справи міським урядом майже не розглядалися. У книзі зафіксовано лише три такі справи: про привласнення дружиною Ів.Губчиця Софією «шитой золотом постели» (15.11.1742 р.), про шахрайство Павла Горелкова, який вдруге застав проданий покіс, за що був покараний батою (16.7.1743 р.), та «ассекюрация» Агафії Щербенихи від Тетяни Крупенихи. Остання 26.1.1747 р. обізвала її «блядкою и курвою, била по щекам» за те, що буцімто спіймала «в бани на блудном падеже с мужем» і «признаки блудные на рубахе». Проте це обвинувачення не знайшло підтвердження і винуватиця за рукоприкладство та публічну образу була оштрафована на 52 рублі згідно з 3 та 12 розділами Литовського статуту.

Перший датований запис відноситься у цій книзі до 16.3.1741 р., останній до 13.8.1747 р. Перша дата для почепчан була знаменна: 27.02.1741 р. генерал-майор фон Вейсбах відправив «доношение» у Генеральну військову канцелярію, у якому повідомляв про «прошение» почепських міщан відновити у місті ратушу, яку скасував свого часу почепський управитель (комендант) Павлов, щоб «суд и росправа, всякие городские порядки» відправлялись «по давному малороссийскому обыкновенію», адже російські чиновники всі справи «чинят по своей прихоти», а кримінальні по «великороссийскому уложению». Міщани вимагали виконання інструкції правління гетьманського уряду 1724 . та указу Петра II 1728 р., в яких зазначалось, що «малороссийскому народу в исковых, судебных, росправних и криминальных делах быт суду и росправе по прежнему», а також заборонити коменданту втручатися у справи, які вирішуються малоросійським правом, обмежити його функції збором у казну «окладних денег». На підставі цього «доношення» був прийнятий указ Генеральної військової канцелярії від 3.03.1741 р. про відновлення в Почепі ратуші, «где присутствуют тамошнему почеповскому сотнику и сотенной старшине, також войту з бурмистрами и, другие подлежащие городовые порядки и установления по прежнему обыкновению учредит и оной имелис суд и росправу в подлежащих делах в ратуши по указом и малороссийским правам». Відповідний указ був прийнятий і стародубівською полковою канцелярією 16.03.1741 р. У ньому також йдеться про обрання сотенних комісарів (по одному від козаків та посполитих), а 10 березня і кандидатів на вїйта та бурмістра для затвердження їх полковою канцелярією і приведення 14 березня новообраних вїйта Василя Брешкова, бурмістрів Василя Столпникова, Павла Сачинського та писаря Олексія Шломи до присяги у соборній церкві Стародуба, підкреслювалися їхня підпорядкованість сотнику. 19 березня полкова канцелярія видала новий указ, в якому наказувалось бакланському сотнику Василю Косачу при сприянні почепської волосної канцелярії та почепського сотника відновити ратушу на старому місці. 25 березня прийшов новий указ із Генеральної військової канцелярії про розмежування повноважень між ратушею та комендантом. Останній мав право бути присутнім на засіданнях ратуші, «чинити наряды и подводи», з відома ратуші здійснювати нагляд за всією волостю, збирати окладні гроші. В його юрисдикції перебували посполиті. За ратушею закріплювалось право розглядати «исковие челобитнические» та кримінальні справи, які судяться малоросійським правом, але останнє обмежувалося правом коменданта теж судити «маловажные дела» (скарги, сварки). Недосконалість цього указу одразу впадає в очі. Не про такі стародавні права мріяли почепчани! Вже у квітні-травні комендант Ушаков повідомляє Генеральну військову канцелярію «о неповиновении» ратуші, а особливо писаря, щодо виконання вищезазначеного указу. Тому у травні та червні видаються розпорядження розпорядження генерал-майора Вейсбаха стародубському полковому писарю Стефану Петрункевичу провести слідство, на підставі якого генерал-майор Вейсбах видав «определение» від 25.06.1741 р. з дванадцяти пунктів:

- коменданту збирати податки згідно з інструкцією від 4.11.1727 р. канцелярії міністра Федора Наумова прапорщику глухівського гарнізону Федору Воронкову щодо опису волості;
- коменданту стежити, щоб, окрім «указного платежа» та казенних повинностей, інших почепчани не платили і не виконували. Йому забороняється використовувати міщан та інших описних підданих «в частных работизнах, а доволствоватся 2 пешими и 1 конним сторожами от ратуши и своими людьми». Фабричному управителю Андрію Ратманову ратуша повинна виділяти по 2 сторожі щотижнево. При інших служителях описної канцелярії «сторожам не быть»;
- коменданту забороняється забивати у колодки описних підданих, якщо за ними немає секретних та важливих кримінальних справ;
- коменданту забороняється втручатися у справи, що підлягають малоросійському праву, а старшина повинна їх розглядати без тяганини;
- коменданту забороняється втручатися у «маловажные устные дела», які повинен розглядати вїйт;
- ратуша повинна виділяти 3 желдаки описній канцелярії для охорони казни, а також 2 сторожів для караулу, по чергово з усієї волості, 3 желдаки канцелярії та дому коменданта «для посылок по казенным делам»; 1 желдак та 2 сторожі «при делах фабричных». Желдакам та сторожам заборонялось вимагати хабарі у мешканців, їх не можна використовувати комендантом та його служителями у приватних справах;
- коменданту та канцелярським служителям забороняється збирати святкові грошові збори на себе з обивателів (на Різдво, Воскресіння, перед Сирним тижнем, на свято св.апост.Петра і Павла);
- вїйт, урядники, описні піддані повинні підлягати коменданту в справах, що стосуються «исправления экономии» та казенних зборів;
- ратуша повинна виділяти підводи для казенних зборів та «по экономии посылок», для чого при канцелярії коменданта бути по 1 десяцькому потижнево або помісячно, комендант та канцеляристи не можуть використовувати його та підводи у своїх приватних справах.

Забороняється ображати в ратуші російських канцеляристів;

- ратуша повинна оголошувати загальні повинності після письмового погодження з комендантом та сотенною старшиною, «наряды» розподіляються між обивателями порівну, «оклады» з міщан та описних підданих збираються «по прежнему», «надуказные взятки» забороняються, розміри податків однакові як для описних обивателів, так і для неописних, котрі мають у володінні «казенние добра», ґрунти описних підданих, млини, винокурні, заводи та інші угіддя, що «надлежат до казенного збору», люди які мешкають на цих угіддях, несуть ті ж загальні повинності, що й описні піддані;

- волосних комісарів обирають серед заможних, письменних та «неподозрительных» людей з відома коменданта вїт з урядовцями та волосними вїтми; по закінченні року комісар повинен дати в ратушу фінансовий звіт (під контролем російського канцелярського служителя), гроші повинен «содержать под ратушним видением за записками и росписками для общенародных обывательских нужд»; забороняється їх використовувати на власні потреби; комісара можна переобирати, якщо на нього немає скарг і є його згода та коменданта, у протилежному випадку висувається інший кандидат від міщан та ратушної старшини; коменданту забороняється «кого з мешчан... с казенными припаси в далекие отправлять места» без згоди ратушної старшини;

- обидві сторони - комендант і ратуша - повинні жити у злагоді, клопотатися збором податків, «а завистников наказывать примерно».

Це «определение» було оголошено у дворі почепської ратуші і скріплено письмовим зобов'язанням, під яким поставили свої підписи комендант майор Василь Ушаков, вїт Василь Брешков, бурмістри Павло Сочинський, Василь Столпников, писар ратуші Олексій Шлома, міщани Гаврило Журавка, Яків Трасницький, Іван Волох.

До яких же наслідків призвів цей та інші наведені документи? У Почепі фактично склалося багатовладдя. Суто міське самоврядування здійснювали вїт, 2 бурмістри, писар, підписок. Першим вїтом після відновлення ратуші став Василь Брешков, з 6.06.1744 р. цю посаду обійняв Никифор Брешков (він згадується вїтом і у 1726 р.), а останнім у книзі зафіксований Семен Столпник(ов) з 17.03.1746 р. Посади бурмістрів послідовно займали Павло Сачинський, Василь Столпников, Григорій Бовтко (з 6.06.1744 р.), Артем Пороховников, Парфен Гурута. Писарями були: Олексій Шлома, Федір Поляк (з 6.06.1744 р.), Олексій Шлома (з 13.05.1747 р.), Хома Михайлів. Посади підписків займали: Максим Волох (1742 р.), Петро Кудрицький (1746 р.), Роман Журавка (1746 р.). Міський уряд підпорядковувався козацькому, який очолював сотник Іван Губчиц. Якщо сотник був у від'їзді, його заміняв наказний сотник Микита Ботвинка (згад. 13.09.1743 р.). Городовим отаманом був Михайло Старосільський, писарями - Микита Ботвинка, Сила Самоцвіт (з 28.04.1741 р.), осавулом - Юрій Каша (з 1743 р.), хорунжим - Йосип Чайка (згад. 21.03.1743 р.). У книзі також згадується городничий Іван Сурін. Церковну владу у Почепі представляли протопоп та намісник. Паралельно цим, звичним для Гетьманщини владним структурам, у місті діяли і російські. Це комендант з канцелярією комендантського правління, канцелярія комісії економії малоросійських маєтностей¹⁶, правління почепської парусино-полотняної фабрики¹⁷, придворний господар (йому підпорядковувались казенні двори та колодязь у Почепі). Це багатоголосся, зрештою, призвело у 2 пол. XVIII ст. до втрати Почепом статусу повітового міста. Воно стало володінням графа Розумовського.¹⁸

Усім цим владним структурам підпорядковувався не тільки Почеп, але й підлегла територія. Подасмо реєстр населених пунктів із збереженням тогочасної орфографії, виявлених у почепській «меской» книзі: «д. Анохов, с. Балик, с. Березовка, д. Беловск, д. Белотихово, с. Большая Деремня, с. Бабиничи, д. Близнецы, д. Будища, д. Волжин, с. Веребейки, д. Горбачи, д. Голешевка, с. Грушин, с. Димов, д. Дягова, д. Дмитров, с. Демянов, с. Елисеевичи, д. Женская, с. Жудилов, с. Заполье, д. Злобинки, с. Красний Рог, с. Карбовщина, с. Кошов, д. Колодня, с. Колочев, д. Котелки, д. Кукшинов, д. Великая Козорезовка, с. Козиловка, с. Кулнев, д. Курманов, д. Личова, слоб. Лютенци, д. Макаров, с. Михновка, с. Николщина, с. Подбелов, д. Подзоричи, с. Починки, с. Пьяний Рог, д. Полники, с. Пушкари, д. Рубчи, с. Сетолов, с. Савостин, с. Стригов, с. Супрягин, с. Синков, с. Семков, д. Трусовка, д. Титовщина, д. Чемоданов, д. Шиичи, с. Шумаров, с. Шаулин». Загалом 51 село та «деревня».

Хто мешкав у Почепі та його окрузі? Це міщани, козаки, козацькі підсусідки, козацька старшина (сотники, хорунжі, осавули, значкові товариші, стрільці, отамани), ремісники (слюсарі, кравці, інтрюлігатори, іконописці, «резники», ковалі, шевці, гончарі, шаповали, калачники), купці, священики, російські чиновники, старообрядці, посполиті, абшитовані півчі, царські лакеї, російські кріпаки.

За національністю переважну більшість населення склали українці. Багато було росіян. Мешкали також євреї та вихідці з Молдови.

Більшість населення (посполиті, міщани) відносилась до категорії т.зв. описних підданих або тяглих. Вони повинні були сплачувати до російської скарбниці «годовой платеж», який

складався з раціонів (гроші на закупівлю фуражу для армії) та порціонів (гроші на закупівлю провіанту для армії), відбувати «указные» повинності, служби, «всякие мелочи», маючи право займатися відходництвом. Були особисто вільні. Володіли земельними угіддями, промислами, будинками, які могли купити, продати, заставити, обмінити, подарувати.

Оскільки тогочасне суспільство було становим, то сформувалися відповідні категорії землеволодіння.

По-перше, козацьке. До найзначніших землевласників Почепщини відносився сотник Іван Губчиць. Протягом 1741-1747 рр. він купив 10 городів, 3 двори, 1,5 млина, ріллю, покіс, 3 сім'ї російських кріпаків, на що витратив 277 рублів 20 копійок (170 рублів за кріпаків). По-друге, володіння посполитих, які склались з ріллі, сінокосів, дворових місць, гайків тощо. По-третє, міщанське (дворові місця, городи, будинки, винниці, гути переважно у межах міста).

У Почепі діяло 7 церков (Преображенська, Олександрівська, Михайлівська, Успенська, Святоархангельська, Воскресенська та Різдва Богородиці), а неподалік - два монастирі (Троїцький Костянський та Шумарівський дівочий), які володіли сінокосами, млинами, дворовими місцями тощо. Існували також володіння російської корони (сінокоси біля Речицького хутора, казенні двори у передмісті, колодязі, городи, «государев шпиталь», парусино-полотняна фабрика).

Яким чином можна було збільшити або втратити свою нерухомість і з якого віку людина ставала повнолітньою, правомочною? У Почепі - з 20 років. Нерухомість купляли, поступалися нею у рахунок боргу, передавали у тимчасове користування за певні відсотки, обмінювали, заповідали прямим нащадкам або за їх відсутності просто сусіду за умови поховання, заставляли, часто-густо продавали разом з податками та повинностями, які треба було сплачувати та відбувати з цієї нерухомості. Землю можна було втратити, якщо доведене незаконне володіння (підлог, повторна застава). Купляли її необов'язково за гроші. Можна було розплатитися натурою, побудувати хату, розчистити цілину, ріллю, угіддя; промисли можна було орендувати у комісії описних маєтностей, за що до російської казни сплачувався оклад оренди. Шахрайства з нерухомістю суворо переслідувались. Винного заарештовували в ратуші, карали батогом. Нижче ми подаємо таблицю, де вказані предмет купівлі-продажу з його розміром та вартістю.

Назва	1741	1742	1743	1744	1745	1746	1747
Город	5 р+2 осмачка* жита, 10 р., 18 р.	5 р., 4р., 10 р. (16 х 14 арш.)*. 2 р.50коп., 1 р.20 коп.	7 р., 12 р. 10 коп.	60 р.	6 р.	10,20 р.	
півгороду	7 р., 12 р.(9 х 13саж.)*						
Сінокіс	20 р., 15 р.	5 р.,30,12 р.12 р.50 коп., 10 р.	110,33 р. 50коп., 10 р.	7р.25коп., 20 р.	2 р.	25,13 р., 13 р. (з гайком)	
Двір	25,12,30, 50 р.	5р.(11,5 х 5 арш.), 30,60,20 р.	22,25,60 р.	8 р. (17х2,5 саж.), 10 р.(16х7 саж.) 23 р. (6х5саж.), 9 р.	20 р.	23,80,65р., 20 р.(з городом), 25 р.,11 р. 50 коп., 8р.(півдво-ра з городом 125х5 саж.), 5 р. (півдвора 4 х 3 саж.)	20 р.,35 р. (з сіно-косом)
Рілля, 2 городи, сінокіс	25 р.						
Сад, рілля. Сінокоси, гута	50 р.						
Рілля (півчвертки)	20 коп. (близько 10 р.)	9,11 р.	20 р.	15 р.	18 р.		
5 городів з дворовим "местом"	20 р.						

"ляда" з сінокосами	бр.+чвертка" гречки						
Городи, сінокоси, рілля (чверть чвертки)		20 р.	15 р.				
0,5 частина млина на 1 камінь	50 р.					110 р.(5-а мірка з млина на 2 каменя)	
Двір,городи,сінокоси.0,5 чвертки ріллі	5р.+10 осьмачків жита						
Хата, "амбар", "гумно", рілля, 2 городи, 2 "сіноко-си"		26 р.					
Рілля	30 р.						
0,5 чвертки ріллі, город, сінокіс		18р.+5чвертей жита. 2 чвертки вівса	20 р.			18 р.	
Двір з садом і городом		89 р.					
Рілля з городом		20 р.					
Чвертка ріллі. 2 городи, сінокіс		3 р.					
Чвертка ріллі, будинок, угіддя			32 р.			15 р.	
Чверть чвертки, 2 городи, сінокоси		10 р.			25 р.+ 12 четверте й жита		
Млин на 2 каменя			200 р.+ 10 осьмачок жита				
"верховое бортное сосновое ухожье" (13 дерев)				10 р.			
Грунт*			60 р.				
"лядо" з засівом на 1 "осмину"* жита				10 р.			
Третя чвертки ріллі з городом і				20 р			
0,5 чвертки ріллі, город, дворове "место"			10 р.				

Чвертка ріллі, городи			37,50 коп.				
3-я частина чвертки ріллі			10 р.				
3-я частина млина. "вални", двір, 2 гаї, сінокоси			150 р.				
Дворове "место"			7, 8, 20 р.	10р.(5х3 саж), 18р. (14 х 3,5 саж), 20р. (31х5х 7саж), 7р.(з хаткою), 25 р.(7 х 7 саж),20 р.(9х5саж), 15р.(7х6, 5 саж)	4 р.(3х2 саж),12р .	8р.,6р., 50 коп. (10х6саж), 20 р. (з садом)	
"шостка" ріллі			7 р.				
2 "шистки" ріллі			18 р.				
Чверть чвертки ріллі			16 р.	8 р.		30,15 р.	12 р.
Сінокіс на 40 возів			10 р. 50 коп.				
Сад			30 р.				9 р. (частина). 137р.(з городом, 2 "амбарами")
Дворове "место" з банею			42 р. 50 коп.				
"огородне" "место" (4х3 саж.)				5 р.			
Чвертка без треті ріллі з угіддями				25 р.			
Город, 0,5 ч.колодязя, "поддворок" (97 саж.по колу), двір (65 саж.по колу)				200 р.			
Кінь				5 р.			
4-а ч. чвертки ріллі, город, сінокіс					15, 16 р.		
Двір з пляцем					400 зол. (близько 80р.)		

Виничне "место"					25 р.		
Конопляний город, "шостка" ріллі з 20-ю долею чвертки					15 р.+4 чверті жита, 2 чверті вівса		
"огороженое место" (17х6 саж.)						12 р.	
Півсінокосу						6 р.	
Город з садом						30 р.	
З родини російських кріпаків						170 р.	
"покосное лядо" (179 x 79 саж.)						14 р.	
Винокурне порожнє "место"						35 р.	
2 "амбарних" "места"						8 р.	
Комора з "местом" (2 ¹ / ₄ арш.)						30 р.(у 1676 р. вона була продана за 5 р.)	
Город з "овощним деревом"						30 р.	
колодязь						16 р.	
Російська кріпачка з донькою							16 р.
Частка урочища							5 р.
2 чвертки ріллі							60 р.

* осьмачка \approx 283 кг
аршин= 71 см
сажень =213 см
чвертка=65,5-82 кг
осьмина \approx 72 кг
четверть=142 кг
чвертка ріллі = 19-22 га
треть ріллі = 7-8 га
шостка ріллі = 12-14 га.

Наведена таблиця показує, що найпопулярнішими операціями була купівля-продаж господарчих комплексів, бо саме вони в тогочасних умовах господарювання давали найвідчутніший економічний результат. Привертають увагу невеликі розміри ріллі, що можна пояснити її браком, виходячи з природних умов Почепщини та високою щільністю населення. Бідність ґрунтів зумовила той факт, що найпоширенішими сільгоспкультурами у цій місцевості були жито, овес, коноплі. Вирощувались також овочі, фрукти, гречка. Впадає у вічі висока вартість садів. Садівництво у Почепі було малопоширеним внаслідок тих же несприятливих природних умов (коротке прохолодне літо, затяжна зима). Вироблялись горілка, коноплі. Останні були основним предметом експорту протягом трьохсот років (XVII-XX ст.)¹⁹.

Основною грошовою одиницею Почепа в 40-х рр. XVIII ст. був російський рубль, який співвідносився до золотого як 100 р. до 500 зол. Використовування в цей час золотого або копи виглядає вже як повний анархізм, хоча треба зазначити, що ще у 20-х рр. XVIII ст. вони були пануючим грошовим еквівалентом. Цебто треба визнати, що процес русифікації значно поглибився. На це вказує й активне проникнення у життя почепчан російських мір («чверть», «осьмина», «аршин», «сажень»), хоча і староукраїнські залишаються в обігу. Збіжжя міряли осьмачками, чвертками, «полусамаками»; сіно - возами або стогами; горілку - «мерниками» (≈ 106,5 л). Пануючою мірою довжини був 3-аршинний сажень. Основним торговельним стандартом у Почепі була почепська колодна міра, яка дорівнювала осьмачці.

Брак ріллі спонукав почепчан будувати млини, винниці, гути, винокурні, займатися бортництвом та ремеслами. Більша частина ремісників була об'єднана у 7 цехів - шевці (14 чол.), гончарі, шаповали (28 чол.), ткачі (14 чол.), кравці (30 чол.), ковалі, калачники. Був також цех старців. Братчики опікали ту чи іншу церкву, на честь якої називали свій двір.

Почепська «меская» книга дозволяє досить повно окреслити топографію міста. В його центрі розташовувався замок («городская фортеция», «старий городок», «старое место»). Він був захищений валом, вежами - «поповичева», «роговская» (біля миколаївського шевцівського двору). В замку були «крамные ряды», Успенська церква, кравецький та старчачий двори. Поблизу міської стіни знаходився ткацький братський двір. Ці дані можна доповнити відомостями Філарета Гумилевського, який писав, що замок мав 31 вежу, 12 мідних та 7 залізних гармат, займав площу в 780 саж².²⁰ Окрім цієї фортеці, була ще «новозаведенная Александропольская» Ол.Меншиковим за часів Північної війни. С. Гатцук вказує, що вона була земляна, мала розміри 256x200 аршин і знаходилась нижче міста.²¹

Навколо «городской фортеции» розташовувався «пригородок», поблизу на р.Судость були побудовані винниці, Личинська баня (названа за прізвиськом власника). Більшість жителів мешкали у Покровській (на Покровському полі), «Замоской» слободах та у слободі за р.Немига. В «Замоской» слободі була побудована Стриженська церква, гончарський братський двір, жили ковалі. Згадуються Затинська вул. (у передмісті на Затинському полі за р.Судость), Стародубівська вул. (у передмісті, тут розміщувався гончарський братський двір), «Сраная» вул. (на ній була Михайлівська церква та двір описної почепської канцелярії), Харитонівська вул. (у передмісті), Горбачівська вул. (поблизу р.Судость, названа за прізвиськом жителя), «Бесилинская» вул. (названа за прізвиськом жителя), «Красная» вул. (у передмісті), Карпилівська вул., Трубанінова вул.

Через р.Судость був споруджений «Судовой» міст по міській греблі. Нижче моста почепчани побудували міський млин.

У Покровській слободі згадується фроловський братський двір.

Значного лиха для міщан завдала пожежа 1741 р., коли згоріло багато будинків.

Якими законами керувались почепчани у своєму житті? Це Литовський статут та інші кодекси староукраїнського права, царські та сенатські укази, звичаєве право. Як зазначалось вище, люди намагались письмово зафіксувати свої правовідносини, особливо ті, що стосувалися нерухомості, спадкування, і таким чином отримати певні гарантії на майбутнє, адже дуже часто за нерухомість розгорялась судова тяганина. Слід підкреслити, що записи робились тогочасною канцелярською мовою, у якій теж відбився процес інкорпорації української спільноти в Російську імперію. Тому ми так часто зустрічаємо на сторінках почепської «меской» книги такі російські слова як «рожь», «гумно», «оклад», «пашня», «покос», «огород», «амбар» тощо. Про поглиблення процесу розмивання староукраїнського суспільства свідчить і факт первинної реєстрації справ по успадкуванню у книгах канцелярії комендантського правління та комісії економії, а потім вже у «меской» книзі почепської ратуші.

Ми вже зазначали, що Почеп був значним торговим центром. В ньому здійснювали свої операції купці із Севська, Калуги, Брянська. В літературі зустрічаються відомості і про білоруських купців.²² Цікаво відмітити, що російські купці в Почепі не тільки торгували, але й купували нерухомість, хоча це було прямим порушенням царського указу 1727 р. та гетьманського універсалу від 19.01.1728 р., якими росіянам заборонялось здійснювати такі покупки в Україні, аби захистити інтереси місцевих міщан.²³

Як бачимо, процес ліквідації прав та свобод почепчан вже у 40-і рр. XVIII ст. зайшов дуже далеко. Тому царські укази 1750, 1760, 1764 рр. про закріплення Почепа за графом Розумовським уже не викликали такого активного супротиву почепських громадян, який ми бачимо у 1-й половині XVIII ст. Згідно з ревізією 1782 р. у місті нараховувалось 3107 чол., а значилось воно вже просто містечком Мглинського повіту.²⁴ Таким чином, можна підвести ризик під політичною історією цього староукраїнського міста, в якій віддзеркалилась загалом політична історія Гетьманщини, адже царськими указами 1764 та 1782 рр. ліквідувались усі її інститути, і вона зійшла з історичної арени, як і Почеп, перетворившись у складову частину великої європейської імперії.

Джерела та література:

- 1 Чернігівщина. Енциклопедичний довідник.-К., 1990.-С.88.
- 2 К истории Черниговской губернии. Сведения о м.Почепе Черниговской губернии. Черниговские губернские ведомости.-1895.-№ 587(18.08.)
- 3 Домонтович. Статистическое описание Черниговской губернии.-Спб., 1865.-С.660-661.
- 4 Борисенко В. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині ХУІІІ ст.-К.,1986.-С.97.
- 5 Там само.-С.214.
- 6 Там само. -С.121.
- 7 Кониский Г. История русов или Малой России.-М.,1846.-С.255.
- 8 Лазаревский А. Рассказы из истории Левобережной Украины XVIII века. I. Почепские козаки и Меншиков (1710-1722)//Черниговский листок - № 7(18.06.1863).
- 9 Домонтович. Вказ. праця.-С.661.
- 10 Гумилевский Ф. Историко-статистическое описание Черниговской епархии.-Ч., 1874.-Кн.6.-С.173.
- 11 Черниговские губернские ведомости.-1895.-№ 537, детальніше про це див.В.Горобець. Присмерк Гетьманщини: Україна в роки реформ Петра І.-К.,1998.-С.140-141,145; Н.Герасименко. Міри земельних площ Лівобережної України.-К., 1998.-С.57-60.
- 12 Кониский Г. Вказ.праця. - С.222.
- 13 Гумилевский Ф. Вказ.праця.-С.173.
- 14 Гумилевский Ф. Вказ.праця.-С.173.
- 15 Черниговские губернские ведомости.-1895.-№ 537.
- 16 Про неї дивись: В.А.Барвинский. Комиссия экономии описанных на **Е.И.В.** Маестностей; причины ея учреждения и ея деятельности//Труды Четырнадцатого археологического съезда в Чернигове.1909.-М.,1911.-Т.ІІІ. -С.306-321.
- 17 Заснована у 1726 р.
- 18 Опис Новгородсiверського намісництва (1779-1781). -К., 1931.-С.173.
- 19 Домонтович. Вказ.праця.-С.660.
- 20 Гумилевский Ф. Вказ. праця.-С.173.
- 21 Гатцук С. Остатки Меншиковой крепости.-ЧИМ.-Інв. № Ал 532/5/6.
- 22 Борисенко В. Вказ. праця -С.143.
- 23 Ситий І. Гетьманські універсали в колекції Чернігівського історичного музею ім.В.В.Тарновського//Сiверянський літопис.-1998.-№ 5.-С.67.
- 24 Имена К.Розумовского в Черниговской губернии//Черниговские губернские ведомости.-1891 -№№ 13-18.

Петро Пирiз

3 ІСТОРІЇ РІПОК

Селище міського типу Ріпки знаходиться на відстані 35 км від Чернігова та 3 км від залізничної станції Голубичі. Свою назву воно отримало від назви струмка, який протікав через село ¹. Ще в ХІХ столітті археологи виявили на території селища поселення, датоване V - II тис. до н.е. (доба неоліту - бронзи) ².

Перша писемна згадка про Ріпки відноситься до 1607 р. У цей час один із феодалів роду Глібовичів (власників села) віддав його в заклад за 4 тис. червінців М. Бакуринському та так і не викупив³. До 1618 р. Ріпки перебували в складі Росії. Пізніше село загарбала магнатсько-шляхетська Річ Посполита. Над селянами навис жорстокий гніт. Соціальне гноблення доповнювалось національним.

У відповідь на посилення наступу польських феодалів на Україну вибухнула Визвольна війна середини ХVІІ ст. під проводом Богдана Хмельницького, в яку активно включилась і Чернігівщина⁴, у тому числі Ріпки. Завдяки відважним діям військових загонів гетьмана літом 1648 р. Ріпки, як і інші населені пункти краю, були звільнені від іноземних поневолювачів. На місце ліквідованої польсько-шляхетської адміністративної влади прийшли полки (на Чернігівщині - Чернігівський та Ніжинський), які поділялися на дрібніші одиниці - сотні. Одну із сотень Чернігівського полку складала сотня Ройська. До неї ввійшли й Ріпки.

Після Зборівського миру 1649 р. польські магнати й шляхта знову рушили на Україну. За короткий час вони зайняли майже всю Чернігівщину, повсюдно вимагаючи від селян попередньої покоры. У відповідь на повернення польських власників населення краю настирливо чинило опір. У наказі Богдана Хмельницького, виданому в травні 1650 р. на ім'я чернігівського